

zat“ existenci evropské religiozity či si udržet/nově získat zdroje, které z toho plynou pro náš obor? Naopak lze ocenit, že Davieová (a většina současných sociologů) už dobře ví, že dřívější zájem o nová náboženská hnutí naprosto neodpovídal jejich skutečnému významu a namnoze byl i politicky (případně církevně) ovlivněný, a mnohem důležitějšími současnými náboženskými menšinami, které by měly být studovány, jsou imigrantské *faith communities* a vztah majority k nim.

Jedna z nejlépe zpracovaných kapitol je věnována fundamentalismu, který Davieová jednak chápe jako bytostně pozdně moderní fenomén, ačkoli se sám odvolává na své údajné dávnověké kořeny, a za druhé vztahuje na mnohem širší oblast, než je náboženství. Eisenstadtova studie o „jakobínské dimenzi modernity“ jí umožňuje vidět fundamentalistické rysy v osvícenských ideologiích pokroku a sekularismu a podobné dimenze podle ní mají také (například) některá hnutí na obranu práv zvířat nebo určité typy feminismu. „Ohromný nárůst nejistoty v pozdně moderním či postmoderním světě [vytváří] situaci, v níž náboženská hnutí nejsou jedinými, která podlehla fundamentalistickým tendencím“ (s. 199) – důležitější závěr než pošklevování se některým upřílišněností radikálních představitelk *gender studies*, jehož jsme také svědky, je nicméně v pochopení pozdně moderní dediferenciace. Náboženství i další symbolické výklady světa si dnes (opět) nárokuje holistický význam a zároveň je nelze studovat bez přihlídnutí k širším společenským souvislostem. Zde snad mohou připomenout starší důraz též autorky, že zájem a participace na organizovaných formách náboženství v Evropě

upadal stejně jako účast v odborech, politických stranách a zájmových sdruženích, jinak řečeno, že tzv. sekularizace byla projevem mnohem obecnější tendence, která s náboženstvím jako takovým neměla co do činění.

Z podobných velice aktuálních perspektiv Davieová přistupuje i k dalším tématům, jako je globalizace a transnacionální fungování velkých náboženství, včetně signifikantních posunů mezi „Severem“ a „Jihem“, nebo nově zvýznamněné fenomény náboženské každodennosti vedoucí k rekonceptualizaci vzájemných vlivů demografických charakteristik a religiozity či etablování *death studies*, které dnes už vlastně tvoří subdisciplínu o sobě. Z makrosociologického hlediska je přitom nejvýznamnější poznání, že v současné (západní) Evropě etablované církve fungují prostřednictvím dvou odlišných a ne vždy slučitelných modů: „první z nich se orientuje na narození a křest a rychle se mění ... jde o model volby. Druhý se vztahuje ke smrti ... a ukazuje přetrvávání zástupné [funkce] náboženství“ (s. 242). Tím je rozšířeno tvrzení francouzské socioložky Danièle Hervieu-Légerové, mimochoodem úzké spolupracovnice Grace Davieové, že dvěmi stranami moderní religiozity jsou „konvertité“ a „poutníci“ – ti, již se k religiozitě přiklonili volbou, a ti, pro které představuje jakousi poslední záchranu, znovu však připomeňme, že ani v jednom případě nemusí jít jen o tradiční, substantiálně definovaná náboženství.

Všechna naznačená témata a perspektivy ukazují klady i nedostatky *Sociologie náboženství*. Nedlouhá kniha otvírá obzory, které současná sociologie náboženství poskytuje, referuje o významných monografiích i projektech a neostýchá se ukázat

partikulární postoje své autorky a v neposlední řadě tvoří dobře promyšlený a vzájemně provázaný celek. Přesně takto by měly vypadat skvělé vysokoškolské přednášky sociologie náboženství, přednášky studentům, kteří už z tohoto oboru leccos vědí a četli klasické práce, na které se pouze (z určitého úhlu pohledu) odkazuje. Má tak ale vypadat úvodní kniha? Není příliš jednostranná, i když se na první pohled tváří opačně? Druhá, související, výtka spočívá v tom, že pro sociologa, který soustavně sleduje aktuální vývoj oboru a práce Grace Davieové zvláště, její *Sociologie náboženství* vlastně nepřináší mnoho nového. Podstatné části knihy již byly vydány časopisecky nebo v monografiích autorky, aniž by dlouho očekávaná publikace přinesla nějakou inovativní syntézu – anebo šlo o skutečný úvod do disciplíny.

V souvislosti s touto knihou však stojí za zmínku ještě jedna věc týkající se českého prostředí. Naše sociologie náboženství je relativně mladá, po roce 1989 nemohla (a namnoze ani nechtěla) navázat na tradici marxistického „vědeckého ateismu“ a vzhledem k institucionálním omezením se rozvíjí dost nedostatečně. Srovnáme-li však některé její výsledky s dílem Grace Davieové, které patří mezi oborovou špičku ve světovém měřítku, není se až tolik za co stydět. Příkladem mohou být britskou socioložkou připomínaná studia smrti a souvisejících fenoménů, jimž se soustavně věnuje Olga Nešporová, která také českou vědu opakovaně reprezentovala na klíčové konferenci *Death, Dying & Disposal*, nebo podnět, aby se „energický a jazykovými znalostmi obdařený doktorand“ vydal etnograficky studovat pouť do Santiaga de Compostela, jejíž „obnova“ tvoří

jeden z nejzajímavějších příkladů současné evropské religiozity (s. 125). Posledně uvedenému tématu se totiž věnovala Kateřina Vrbová ve své *bakalářské* práci na Fakultě humanitních studií UK s výsledky vůbec ne špatnými. Co jsme ztratili v minulosti, zdá se být alespoň částečně nahrazeno, a proto si nelze než přát, aby naši sociologové náboženství rychle vstoupili do skutečně mezinárodních diskusí, přesahujících střeoevropské transformační předstírání vědy. Alespoň někteří z nich rozhodně mají co říci mnohem širšímu publiku.

Zdeněk R. Nešpor

I oni byli proti. Sborník z mezinárodní historické konference Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Muzeum města Ústí nad Labem + Albis international, Ústí nad Labem 2007, 452 s.

Sborník *I oni byli proti*, který vyšel v roce 2007 zásluhou Muzea města Ústí nad Labem a nakladatelství Albis international Kristiny Kaiserové, shrnuje průběh a výsledky konference se stejnojmenným názvem, která se v metropoli ústeckého kraje uskutečnila ve dnech 13. – 15. 11. 2006. Konala se v rámci projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacistů“

mu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“, který iniciovala vláda České republiky svým usnesením č. 1081 ze dne 24. 8. 2005. Svým rozsahem i tematickým rozpětím otištěných příspěvků přitom sborník pokrývá celé spektrum jednotlivých problémů vztahujících se k problematice výzkumu životů, působení a perzekuce aktivních odpůrců nacismu z řad tzv. sudetských Němců. Rozsahem více než 450 tištěných stran se přitom sborník stal rozsáhlým a mnohovrstevnatým dílem, které lze označit za monografii *sui generis*. Jedná se navíc o dílo mimořádně hodnotné, neboť pojednává o tématu, které bylo v někdejší Československu po řadu desetiletí z politických důvodů důsledně tabuizováno, neboť se dotýká palčivých otázek, které se totalitnímu komunistickému režimu z ideologicko-propagandistických důvodů vůbec nehodilo ventilovat.

Sborník je navíc autentickým dokladem toho, že po téměř dvou desetiletích od obnovení pluralitní demokracie vědecký výzkum v této oblasti výrazně pokročil a dospěl k podstatně ucelenějšímu pohledu na složité otázky politické zvláště a bezpráví z doby před více než šesti desetiletími. Výše zmíněné vládní usnesení bádání v této oblasti ještě zintenzivnilo. Jednotlivá konferenční vystoupení byla ve sborníku otištěna zpravidla v mnohem větším rozsahu, než v jakém byla přednesena, s podrobným poznámkovým aparátem a odkazy na archivní prameny a literaturu. Dílo se tak pro hlouběji zainteresované čtenáře zároveň stává pobídkou k vlastnímu studiu. I když všechny příspěvky byly zajímavé a podnětné, pokusím se v této

recenzi konkrétně zmínit jen o těch, které mě svým rozsahem, zkoumanou tematikou i závěry oslovily nejvíce, aniž bych tím snižoval význam těch ostatních, ke kterým se, z důvodu nedostatku prostoru, blíže nedostanu.

Dostí rozsáhlý a faktograficky nesmírně bohatý byl příspěvek Jiřího Kociana z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR pod názvem *Současný stav bádání k osudům německých antifašistů v Československu po roce 1945*. Autor se zabývá rozborem tehdejších právních norem a důsledky jejich uplatňování na německé antifašisty i nacionálně vyhoceného a nenávistného ovzduší v osvobozeném Československu. Zkoumá důsledky ústavního dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., na jehož základě byli příslušníci německé menšiny kolektivně zbaveni československého státního občanství, a dalších z hlediska přirozeného práva velice sporných norem s dalekosáhlým dopadem. Zachycuje i odsun německých antifašistů do sovětské okupační zóny na základě výnosu Ministerstva vnitra ČSR z 26. 11. 1945 a ponižující zacházení, jakému byli před jeho uskutečněním vystaveni v důsledku krátkozrakého uplatňování principu kolektivní viny a laciné podbíživosti státních orgánů vůči tehdejší hrůzami války vyvolané davové antiněmecké psychóze. Stranou zájmu nezůstává ani dřívější mnohaletý deficit ve zkoumání této problematiky. Kocian se snaží v chronologickém pořadí čtenářům přiblížit ty práce, které v průběhu času, mnohdy za nelehkých společenských podmínek, prolamovaly tehdejší tabuizaci problematiky perzekuce německých antifašistů československými státními orgány po válce a staly se průkopnickými díly v bádání

na toto téma. Oceňuje i výsledky výzkumu, který již v nových společenských podmínkách v devadesátých letech uskutečnila československo-německá, posléze česko-německá komise historiků a které se odrazily v pojednání *Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění* z roku 1996.

Zdeňka Kokošková a Alena Nosková ve vystoupení pod názvem *Archivní prameny vrcholných státních a politických orgánů k problematice poválečných osudů německých antifašistů a zajišťování realizace usnesení vlády č. 1081 z 24. 8. 2005 v Národním archivu* zhodnotily rozsah a vypovídací hodnotu pramenů k této problematice, které ve svých depozitářích schraňuje Národní archiv ČR (dříve Státní ústřední archiv). Za vůbec nejvýznamnější v tomto směru označují fondy Ministerstva vnitra – Nová registratura a Úřad předsednictva vlády. Referát Zdeňka Radvanského se věnoval problematice *Postavení německých odpůrců nacismu v Sudelech a v Protektorátu*. Zabývá se v něm mimo jiné problematikou konkrétních odbojových skupin Němců v pohraničí a jejich spoluprací s domácím českým odbojem v období okupace. Dokumentuje ji na konkrétních životních osudech některých německých antifašistických osobností a jejich perzekuci v letech 2. světové války. Tematicky na něj plynule navázalo vystoupení Davida Kovaříka *Němečtí antifašisté v českých zemích v roce 1945*. Zachycuje trpkou realitu, že zhruba 150 000 německých antifašistů (cca 5 % někdejšího německého obyvatelstva ČSR), kteří zažili tvrdý útlak od nacistů za války, pak v mnohém podobné formy šikany museli vytrpět i po osvobození od československých státních orgánů. Autor tuto hořkou pravdu dokládá řadou konkrétních

lidských osudů. Jako příklad vyhoceného poválečného protiněmeckého nacionalismu v českých zemích pak uvádí knihu Ivana Herbena z roku 1945 s příznačným názvem *Ďábel mluví německy*.

Mnohdy nelehké osudy těch Němců, kteří odsunu unikli a zůstali na území ČSR, přiblížil referát Tomáše Dvořáka *Mezi národnostní a politickou asimilací. K postavení německých antifašistů v Československu od ukončení hromadného odsunu do konce padesátých let*. Příspěvek názorně dokládá násilné přesuny Němců do vnitrozemí a jejich nucenou asimilaci rozptýlením mezi českojazyčnou majoritní populaci. O tom, že v lehké pozici nebyli ani ti němečtí antifašisté, kteří odešli do sovětské okupační zóny (pozdější Německé demokratické republiky), svědčí v němčině přednesený referát Michaela Schwartze nazvaný *Zwischen allen Stühlen? Deutsche Antifa-Umsiedler aus der ČSR in der SBZ/DDR*. Ani tam nebylo vysídlenům povoleno, aby si uchovali své kulturní povědomí a svou společnou paměť. Většina z nich se začlenila do řad SED a na své historické kořeny pod tlakem majoritní společnosti brzy zapoměla.

Zajímavé jsou rovněž sondy do osudů německých antifašistů v jednotlivých českých regionech. S těmi seznamují příspěvky *Němečtí antifašisté na Liberecku* od Kateřiny Kočové-Lozoviukové a *Němečtí antifašisté na Ústecku* od Václava Houfka. Jako příklad lze uvést náčrty životních příběhů ekonoma, meziválečného poslance a senátora za DDFP a starosty Liberce Carla Kostky (1870–1957) a ústeckého (místo)starosty, sociálního demokrata Leopolda Pözlza (1879–1944). Sborník na svých stránkách přináší i prezentace některých dlouhodobých a střednědobých

výzkumných projektů, které byly účastníkům konference přiblíženy řadou dalších referentů. Zprávu o projektu „Zapomenutí hrdinové“ přednesl Martin Krsek, který pohnuté kapitoly dějin 20. století představuje širší veřejnosti prostřednictvím životních osudů konkrétních lidí. Záštitu nad tímto projektem drží Muzeum města Ústí nad Labem, které bylo jedním z pořadatelů konference. Velice podobnou náplň i poslání má společný projekt redaktorů českého vysílání BBC, Českého rozhlasu a absolventů humanitních fakult Univerzity Karlovy „Příběhy 20. století“. Na rozdíl od předchozího projektu se však soustředí na pořizování audiovizuálních nahrávek přímých účastníků historických událostí, čímž rozvíjí u nás dosud spíše opomíjený žánr oral history, kterým se na konferenci i ve sborníku ve svém výkladu zabýval Mikuláš Kroupa. O problematice rozhlasových a televizních záznamů autentických výpovědí pojednali také Petr Bok a Josef Brož v příspěvku *Letopisy – audio – video databáze*. Martin Hořák pak účastníky blíže seznámil s činností společnosti Živá paměť.

Ústecké konference se nemohl osobně zúčastnit historik Vilém Prečan, který její účastníky oslovil alespoň, rovněž ve sborníku otištěným, otevřeným dopisem. V něm pozornosti svých kolegů doporučil životní osudy Johanna Wolfganga Brügela a Wenzela Jaksche a upozornil i na některé dosud systematicky nevytěžené prameny a literaturu.

Naše generace je poslední, která má jedinečnou příležitost přímo vyslechnout výpovědi očitých svědků, kteří události z doby před více než šedesáti lety prožili na vlastní kůži. Biologické hodiny neúprosně ukrajují poslední zlomky životů přímých

účastníků, každým rokem z nich významné procento ubývá. Ústecká konference měla jedinečnou příležitost vyslechnout výpovědi několika dodnes žijících německých antifašistů, kteří ani v přímé konfrontaci se zrůdným nacistickým režimem nepodlehli totalitní ideologii a zachovali si tvář, přitom sami po válce pocítili krutou nespravedlnost, tolik příznačnou pro tolika zvěrstvy zatížené 20. století. Ve sborníku jsou zachycena poměrně dlouhá svědectví pěti pamětníků – Gerharda Blaschkeho, Lorenze Knorra, Ernsta Schmutzera, Waltera Tschapka a Herberta Löwita. Už kvůli těmto cenným vyprávěním měla konaná konference i její průběh odrážející sborník svůj smysl.

Není to však jejich jediný přínos. Desítky dalších referátů jsou do této doby asi nejucelenějším kolektivním výstupem výsledků bádání věnovaného problematice německých antifašistů žijících dříve na území Československa. Jejich široké spektrum odráží plnou míru tragiky vzájemně navazujících a provázaných událostí ponuré doby třicátých a čtyřicátých let 20. století, jejich příčiny, průběh a důsledky, které doznávaly dlouhé desítky let a fakticky je překonal až zásadní zvrat ve vývoji evropského kontinentu, který přinesl rok 1989. Odsun Němců z Československa byl tragickým důsledkem zla, které vyvolala zrůdná nacistická ideologie. Až do posledních dnů okupace páchali okupanti násilné zločiny proti českému obyvatelstvu. Významné místo mezi pohlaváry okupačního režimu měli i sudetští Němci, stačí vzpomenout děsivý přízrak Karla Hermanna Franka. Zdaleka ne všichni sudetští Němci však byli stejní. Kolektivní psychóza vyvolaná hrůzami války vedla k nové sérii křivd a perzekucí.

Paradoxně na ni doplatili i ti, kteří s Hitlerovým režimem nechtěli mít nic společného, aktivně vystupovali proti němu a dokonce trpěli perzekucí, která byla vůči nim buď z důvodu politického přesvědčení nebo rasového původu uplatňována. Řada funkcionářů Revolučních gard a Revolučních národních výborů si na krutém zacházení s německým obyvatelstvem zcela bezostyšně budovala vlastní politickou kariéru. Mnozí z těchto lidí brzy pronikli mezi politickou elitu poválečného Československa. Bylo proto v zájmu politického establishmentu zamést důkazy pod koberec. Náznorným příkladem toho je i zákonná norma, která promíjela a zahlazovala všechny zločiny z doby divokého odsunu.

Neméně důsledně se o napáchaných křivdách mlčelo i po více než čtyři desítky let komunistické diktatury. Jak by ne, když řada těch, co měli maslo na hlavě, si stále udržovala vlivné funkce a celý režim stál na celém velkém souboru zločinů proti lidským právům, demokracii a osobní svobodě jednotlivce. Teprve od devadesátých let nastal v tomto směru významný posun a sborník *I oni byli proti* je toho zářným příkladem. Jedinou jeho dílčí slabinou jsou občasné tiskové chyby a překlepy. Ty jsou však logickým důsledkem obrovského rozsahu redigovaného textu a nikterak nesnižují převratný význam tohoto díla a jeho vysoký přínos jak pro odbornou, tak i pro širší veřejnost.

Roman Vondra

Petr Janeček: Černá sanitka – druhá žeň. Pérák, ukradená ledvina a jiné pověsti. Plot, Praha 2007, 335 s.

Folklorista Petr Janeček pokračuje ve své záslužné činnosti a vydává druhý díl knihy *Černá sanitka* (první díl s podtitulem *Současné pověsti a fámy v České republice* vydalo nakladatelství Plot v roce 2006), ve které se opět věnuje jednomu z nejpobulárnějších současných folklorních žánrů, tzv. městské pověsti (*urban legend*). Jak se tedy autor, ač označení autor není v tomto případě zcela přesné, neboť autorství převážné většiny městských pověstí je anonymní (jak je u folkloru běžné), s touto „dvojkou“ vypořádal? Kniha je téměř stejného rozsahu jako „jednička“, přináší 174 příběhů, které P. Janeček rozdělil do 13 skupin členěných podle témat pověstí (syžetů), nikoliv podle výstavby. Nejprve ale čtenáře vítají dva odborné texty, jimiž se autor snaží vypořádat s fenoménem tzv. městské pověsti – první je *Moderní mytologie. Příběhy známých vašich známých*, čímž P. Janeček velmi trefně postihuje jeden ze základních příznaků městské pověsti: pocit reálnosti a pravdivosti vypravovaného příběhu, který se přeci stal jednoduše známému (kterého sice sami neznáme, ale dobře známe toho, jehož je to známý). Autor tu analyzuje stav současné lidové slovesnosti a postavení tzv. městské pověsti, která převzala úlohu pohádky, legendy a zčásti i pověsti. Ve zrychlujícím se životním rytmu se vše musí zkracovat, neboť „není čas“, a to ani na vypravování. Tak máme místo dlouhých pohádek krátké městské pověsti, které plní stejnou funkci, pracují často s velmi podobnými či stejnými